

*Н.М. СІРЕНКО, доктор економічних наук, доце
Миколаївський державний аграрний універс
І.М. СИНЯВСЬКА, директор Департаме.
Міністерство аграрної політики та продовольства Укр*

Інтелектуальна рента в моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки

Зміна в постіндустріальній економіці основного ресурсу із сировини, енергії на інформацію та трудомістких і капіталомістких технологій на наукоємні зумовила зміну економічного значення інформації, що призвело до структурної трансформації вартості суспільних благ. Виняткова актуальність цього питання спонукала до розроблення нової теорії вартості, науковий внесок в яку зробили О.Н. Антипіна, О.І. Демін, В.Л. Іноземцев, Т. Сакайя та інші вчені. Таким чином, доводячи обмеженість і розвиваючи положення класичної політичної економії, яка в основу вартості поклала визначену кількість суспільно необхідного робочого часу, та позиції послідовників маржиналістів, які вважали, що порівняння благ пов'язане із поняттям граничної корисності, було доведено домінування нових факторів виробництва, головними з яких є розповсюдження знань та інформації.

Прихильники сучасної теорії трудової вартості (енергетична теорія)¹, розвиваючи положення теорії вартості А. Сміта, поділяють людську працю на енергетичну (пов'язану з фізичною роботою) й інформаційну (пов'язану з інформацією), розглядаючи їх як результати специфічних особливостей двох сфер суспільної праці: 1) науково-технічної, в якій на основі науки, техніки, технології розробляються нові продукти у вигляді інформації про їх виробництво; 2) відтворювальної, в якій здійснюється масове виробництво розроблених у першій сфері продуктів. Енергетична теорія розглядає вартість як соціальну енергію, уречевлену в засобах виробництва, що одержує певне кількісне вираження за допомогою суспільної споживчої вартості. Джерелом же додатко-

вої вартості, як стверджує Р. Албаков, є різниця між усією соціальною енергією, що бере участь у виробництві споживчої вартості, та енергією, що підлягає споживанню відповідно до структури суспільних потреб². Зазначені положення вказують на рентний характер вартості, що виражається в інтелектуальній ренті (знання, які надійшли від минулих поколінь), енергетичній ренті (використання природної енергії в процесі праці, що дає змогу одержувати дохід, який не залежить від витрат безпосередньо людської праці) та природній ренті.

Таким чином, у процесі функціонування моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки інноваційна діяльність суб'єктів господарювання супроводжується формуванням і розподілом рентних потоків (рис.), оскільки цей тип розвитку характеризується високим рівнем використання інтелектуального капіталу. При цьому формування мотиваційних стимулів для здійснення інноваційної діяльності буде можливим лише у разі, якщо її результат відповідатиме умові:

$$i > \Gamma_1 + \Upsilon_2 + \Upsilon_3 + \Upsilon_4 + \Gamma_5$$

Із трьох видів рент, які виникають у процесі функціонування моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки, на даному етапі найменш дослідженою є інтелектуальна рента, незважаючи на закономірну обумовленість її виникнення в сучасному суспільному виробництві. На можливість існування інтелектуальної ренти вказував ще А. Маршали, який зазначав, що додатковий дохід може створювати не лише земля, а й «ноу-хау»³, аналогічної думки дотримувался і Й. Шумпетер.

² Албаков Р. Начала энергетической теории стоимости [Электронный ресурс] / Р.Албаков. - Режим доступа : БПр://albakov1.tg.by.ga/ter. (Б>1

³ Маршалл А. Принципы экономической науки : я 3 т. / А.Маршалл; [пер. с англ.]. - М. : Прогресс, 1993. - Т.1. - 416 с.

¹ Демин А.И. Информационная теория экономики: макромодель / А.И.Демин. - [2-е изд.]. - М. : КомКнига, 2007. - 352 с.

U_i (відрахування на розширення виробничого капіталу у вигляді енергетичної ренти)

T

i (відрахування на створення і вдосконалення інтелектуального капіталу у вигляді...)

i_4 (шита за користування інвестиціями)

i_3 (податки, пені, штрафи тощо)

Руж ревтннж потоків у процесі ведення інноваційної діяльності суб'єктами господарювання аграрного сектору економіки

Сучасні дослідники здебільшого концентруються на визначенні джерел виникнення інтелектуальної ренти і механізмів її розподілу. Більшість учених² крім інновацій як джерел виникнення інтелектуальної ренти, на нашу думку, обґрунтовано називає загальний рівень освіти, культуру праці, творчість, багаторічні національні традиції виробництва. При цьому як основні особливості інтелектуальної ренти можна виділити такі³:

- 1) інтелектуальна рента виникає в інноваційних, інформаційних і соціальних галузях економіки;
- 2) економічними суб'єктами присвоєння інтелектуальної ренти є власники інтелектуального капіталу та інтелектуальних ресурсів;
- 3) джерелами формування інтелектуальної рентну надприбуток, монопольний при-

буток, економія витрат від використання якісних інтелектуальних ресурсів;

4) специфіка правового забезпечення інтелектуальної власності.

З мікроекономічного погляду джерелом інтелектуальної ренти найчастіше виступають інновації, оскільки вони надають суб'єктам господарювання конкурентні переваги у вигляді додаткового доходу з об'єктів інтелектуальної власності. Зважаючи на види інновацій, які використовують інноваційно активні підприємства, терміни їх корисного використання, результати запровадження, інтелектуальну ренту можна розділити на три форми: монопольна, диференційна, абсолютна (табл. 1).

Найбільш можливими щодо формування в аграрних суб'єктів господарювання, як свідчать дослідження, є диференційна та абсолютна ренти, оскільки ці форми більшою мірою залежать від інноваційної активності суб'єктів інноваційного процесу на мікрорівні. Крім того, умовою абсолютної ренти є лише наявність інноваційно спрямованого менеджменту і ця форма ренти може виникати в різних за розмірами та формою власності підприємствах. У такому контексті ключового значення набувають механізми виникнення в економічному середовищі підприємств-новаторів і система заходів щодо стимулювання перетворення консервативних суб'єктів господарювання в новаторів.

¹ Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України : монографія / Н.М.Сіренко. -Миколаїв, 2010.-416 с.

² Глазьев С. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов / С. Глазьев // Вопросы экономики. - 2009. - № 3. - С. 26-38; Глазьев С.Ю. Переход к инновационной экономике - условие будущего развития России / С.Ю.Глазьев // Инновации. - 2000. - № 3/4. - С. 46-51; Шилар Х. Развитие оптимизационного мышления в политической экономии и связь оптимальных оценок в трудовой теории стоимости / Х.Шилар, КЛПварц// Экономика и оптимизация. - М.: Наука, 1990 -247 с.

³ Ситник А.А. Использование ренты в качестве источника инновационного развития / А-А.Сытник // Макроэкономические аспекты рентоориентированного поведения ; под. ред. проф. Ю.В.Федоровой. - Саратов : Изд-во СГСЭУ, 2009. - С. 76-84

1. Особливості формування різних форм інтелектуальної ренти в аграрному секторі економіки*

Форми інтелектуальної ренти	Джерела генерування	Суб'єкти формування	Особливості формування в аграрному сектор економіки
Монопольна	Радикальні інновації з унікальними особливостями	Аграрний сектор у цілому Можливо великі підприємства, які самостійно здійснюють наукові дослідження	Невисока ймовірність виникнення в окремих суб'єктів господарювання, оскільки пов'язана із значними відкриттями. Формування цієї форми інтелектуальної ренти можливе в масштабах національного аграрного сектору економіки за умови розвитку наукової сфери і її спрямування на піонерні відкриття
Диференційна	Безперервні потоки еволюційних інновацій	Великі та середні підприємства	Можливе охоплення значного кола суб'єктів господарювання за умови чіткої державної інноваційної політики щодо аграрного сектору економіки, яка б стимулювала науку і виробництво до створення спільними зусиллями потоків еволюційних інновацій. Переваги мають великі підприємства з достатнім <u>ресурсним потенціалом</u>
Абсолютна	Різні види політехнічних інновацій	Інноваційно зорієнтована підприємницька діяльність. Різні за розмірами підприємства	Велика кількість політехнічних інновацій в аграрному виробництві зумовлює можливість значного охоплення суб'єктів господарювання, які можуть формувати цей вид ренти за наявності інтелектуально мислячого керівництва

Авторська розробка

Порівняння моделей поведінки підприємств-новаторів і підприємств-консерваторів (табл. 2) показує, що суб'єкти господарювання із консервативною поведінкою протистоять усьому новому, а генераторами інноваційного розвитку виступають «новатори», які «... Демонструють достатньо ви-

соку адаптивну ефективність за рахунок іманентної легкості в подоланні економічних дисфункцій», що виникають¹. Тому завданням держави є створення економічних та інституційних умов, які сприятимуть розвитку інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки.

2. Моделі поведінки аграрних підприємств в економічній еволюції*

Параметр	Підприємства-новатори	Підприємства-консерватори
Місія існування	Реалізація нових ідей, технологій, нових сортів рослин і порід тварин	Збереження існуючих позицій щодо ідей, технологій, нових сортів рослин і порід тварин
Сфера діяльності	Нові напрями діяльності	Експлуатація старих форм, методів, сфер діяльності
Функціональне наповнення	Значне, постійно розширюється за рахунок нових функцій	Стабільне або скорочується в процесі конкуренції з новаторами
Період функціонування	1. До перетворення в консерватора 2. До раптового банкрутства в процесі конкуренції з новаторами і консерваторами	1. До зміни виду діяльності 2. До перетворення в новатора 3. До банкрутства
Рівень відторгнення	Низький за умови ефективного інституційного забезпечення	Високий за відлагодженої системи інститутів
Рівень стійкості до змін	Високий в економіці з переважаючою кількістю дисфункцій Високий за рахунок новизни проектів, що реалізуються	Низький в дисфункціональній економіці Низький за рахунок зростання ВВП
Корпоративна культура	Інноваційно спрямована	Традиційна
РКВБ ІМШХу системи	Високорозвинута розгалужена різновекторна система	Забезпечує лише виконання визначених функцій

іаєюО.С. Сухарева¹.

Ооява институциональной и эволюционной экономики : [курс лекций] / О.С.Сухарев. - М.: Высш. шк., 2008. - 392 с.

Диференціала інтелектуальна рента, на противагу абсолютній, передбачає наявність розвинутої інноваційної інфраструктури, яка б поєднувала науку і виробництво та забезпечувала їхню продуктивну співпрацю у вигляді безперервних потоків еволюційних інновацій. Потенційно можливими суб'єктами господарювання для формування цієї форми ренти є великі аграрні підприємства, які здатні акумулювати фінансові ресурси для здійснення безперервного потоку інновацій.

У цілому модель інноваційного розвитку аграрного сектору економіки передбачає зміщення характеру присвоєння ренти: від природної до інтелектуальної. Але на сучасному етапі розвитку України проблема розподілу і використання інтелектуальної ренти розв'язується лише в теоретико-методологічних аспектах. На практиці відсутні механізми обліку руху інтелектуальної ренти, а отже, ка махроекономічному рівні неможливо впливати на процес використання інтелектуальної ренти в необхідних для держави соціально-економічних напрямках.

Природа виникнення інтелектуальної ренти визначає й суб'єктів її розподілу і використання, до яких належать новатори, інноваційні підприємства, інноваційні інвестори, органи державної влади, які мають право на відчуження. На основі уточнення методики, розробленої І. Скобляковою¹, нами для оцінки розміру присвоєння інтелектуальної ренти суб'єктами інноваційного процесу в аграрному секторі пропонується три способи:

I. Інтелектуальна рента складається із доходу новатора як надлишок над середнім прибутком інноваційного підприємства:

$$D_n^* = I_p - m - D_{in.t.d.}$$

де $D_{нов}$ - дохід новатора; $D_{ін.т.д.}$ - дохід інноваційного підприємства; $Пс®$ - середній прибуток інноваційного підприємства; I_p - інтелектуальна рента; $г$ - премія за ризик, яка залежить від розміру інтелектуальної ренти.

II. Інтелектуальну ренту присвоюють у вигляді доходу новатора, доходу інвестора,

який вкладає фінансові ресурси в інноваційний процес, а інноваційне підприємство одержує середній прибуток:

$$D_{нов} \sim I_p \sim \Gamma_1 \cdot \Gamma_2 \cdot \dots$$

$$D_{ім.то} \sim Пср^{+\Gamma_1}$$

$$\cdot Чіт - \Gamma_2$$

де $D_{інв}$ - дохід інвестора, який вкладає капітал в інноваційний процес; t_i - премія за ризик для інноваційного підприємства; $\Gamma_г$ - премія за ризик для інвестора; $Рвк.к$ - відсоток на вкладений капітал.

III. У результаті запровадження різних видів інновацій можливе їхнє взаємопроникнення й виникнення на цій основі нових інноваційних продуктів. У такому випадку середній прибуток інноваційного підприємства буде більше, ніж у другому варіанті через розширення мережі збуту інновацій серед багатьох інноваційно активних підприємств, які купують патенти й ліценції:

$$D_{нов} \sim \sum_{i=1}^n I_p^i \sim \Gamma_1^i \cdot \Gamma_2^i \cdot \dots \cdot Віскі;$$

$$D_{ій.під} \sim \sum_{M} П сепі * I_i;$$

$$D_{, ..} = 1 \cdot \Gamma_2^i + Рвк.кі,$$

де i - вид інновації.

Дослідження економічних відносин у процесі формування і використання інтелектуальної ренти у вітчизняному аграрному секторі доводять їх неврегульованість, що унеможливує довгостроковий соціально-економічний розвиток, оскільки приріст суспільного добробуту здебільшого ґрунтується на використанні обмежених факторів виробництва. Необхідна переорієнтація формування джерел розвитку із природних ресурсів на ресурси, які, породжуючи значні розміри доходів, постійно нарощуються.

Забезпечення цього процесу здійснюється, як зазначалося, шляхом створення дійових систем інноваційного підприємництва та інноваційної інфраструктури. Для цього вбачається доцільним: при підготовці фахівців змістити акценти на формування у них інноваційного мислення; підвищити ефективність захисту авторських прав; специфікація прав на об'єкти інтелектуальної власнос-

¹ Скоблякова И.В. Воспроизводство индивидуального и общественного человеческого капитала в постиндустриальной экономике: автореф. дис. д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / И В.Скобляхова. - Орел, 2008. - 48 с.

ті; податкове стимулювання інноваційно активних підприємств; гарантія виплат авторам раціоналізаторських пропозицій на виробництві; створення структур, які дають змогу знижувати транеакційні витрати на

захист прав інтелектуальної власності та реалізацію моделі інноваційного розвитку (венчурний фонд, регіональні фонди розвитку інноваційного підприємництва тощо).

Ш Досліджено роль і місце інтелектуальної ренти в реалізації моделі інноваційного розвитку аграрного сектору; визначено особливості формування різних форм інтелектуальної ренти в аграрному секторі. Запропоновано варіанти оцінки розміру присвоєння інтелектуальної ренти суб'єктами інноваційного процесу.

Ш Исследованы роль и место интеллектуальной ренты в реализации модели инновационного процесса аграрного сектора; очерчены особенности формирования различных форм интеллектуальной ренты в аграрном секторе. Предложены варианты оценки размера присвоения интеллектуальной ренты субъектами инновационного процесса.

Ш The role and importance of intellectual rent for realisation of the model of innovational development' of agroindustrial sector of economy is studied, the peculiarities of formation of different types of intellectual rent in agrarian sector are defined. The guidelines for evaluation of the scale of appropriation of intellectual rent by the economic players within innovational process are suggested.

* * *